

ЈУГОЗАПАДНА БОСНА У ВРИЈЕМЕ БАНА СТЈЕПАНА II

фебруара 1301. године тамо као господари помињу синови хрватског бана и господина Босне Павла Шубића: *filiisque nostris predilectis Mladino Georgio Paulo et Gregorio trium camporum Hlivne et de Cetina comitibus*.⁸⁷

За остале жупе каснијих Западных страна нема сличних података на основу којих би се могло закључивати о власти хрватских или босанских владара над њима. Шубићи су, уосталом, током самог краја XIII вијека и током прве двије деценије XIV вијека, до доласка младог Стјепана II у Босну под заштитом бана Младена Шубића, по свој прилици били непосредни господари босанске бановине, иако је са садашњим стањем изворне грађе тешко тврдити у којој мјери су поједини босански великаши заиста уважавали ову власт.⁸⁸ У сваком случају, пред крај владавине бана Младена Шубића босански бан Стјепан II већ се у довољној мјери осамосталио, јер се 1322. године налази у табору против дотадашњег заштитника.⁸⁹ Међутим, сарадња ливањских властеоских родова Миховиловића и Воихнића са хрватским великашима у овом тренутку, која се да видјети из постојећих извора, таквог је карактера да указује на њихово покоравање хрватском а не босанском владару а Стјепан II Котроманић морао је силом да их потчини себи.

⁸⁷ L. Thalloczy, *Istraživanja o postanku bosanske banovine sa naročitim obzirom na povelje kermendskog arkiva*, s.o. iz GZM XVIII (1906), 34. Године 1304. синови бана Павла помињу се поново: „*Nos Paulus banus Croatorum et Mladinus banus Bosniensis ac Mladinus trium camporum et totius terre Hlim. Georgius Spalatensis. Paulus et Gregorius, comites filii dicti domini P. bani...*“, али видимо да више нема помена Ливна у њиховој титули. Године 1305, у повељи кнезу Доњих Краја, Младен се помиње само као: „*Mladino bano Bosniensi*“, а његов отац као: „*Nos Paulus banus Croatorum et totius Bosne domini*“. Исто, 35.

⁸⁸ F. Šišić, *Miha Madijev de Barbansis*, 23; С. Ћирковић, *Историја Босне*, 77–80.

⁸⁹ F. Šišić, *Miha Madijev de Barbansis*, 31.

Освајања босанског бана Стјепана II током двадесетих година XIV вијека у правцу југозапада резултирала су територијалним проширењем које је постало темељ организовања нове босанске *земље*, из каснијег периода познате као Западне стране. Пратила су их освајања у правцу југа, у области Хума и Крајине, а заједно са поменутих освајањима у правцу југозапада представљају одраз јединствене спољнополитичке акције босанског бана у овом периоду.

Бан Стјепан II Котроманић (1322–1353) радио је од 1322. године на поновном окупљању босанских *земаља*. Овај босански владар увео је новину у спољнополитичку оријентацију средњовјековне Босне и започео активнију акцију за експанзију босанске државе, не само у привредном него и у територијалном погледу.⁹⁰ Судаћи по томе што су прве исправе Стјепана II издате у *земљи* Босни јасно је да је властела ове *земље* прва признала његову власт. До 1323/24 то је урадила и властела *земље* Усоре и Соли. Властела Доњих Краја такође је врло рано признала поново власт босанског бана.⁹¹ Вративши тако власт над

⁹⁰ В. Ћоровић, *Територијални развој*, 31–32.

⁹¹ Већ 1323. године помиње се као господар жупе Земуник, одан босанском бану, кнез Павле Хрватинић, па је он први од тројице Хрватинових синова који су пришли бану Стјепану II, а његова браћа су то учинила убрзо после њега, пошто Вукославу Хрватинићу босански бан око 1326. године издаје двије повеље којима му дарује посједе у Бањици и Врбањи за вјерну службу. О овим повељама и односима Хрватинових синова и босанског бана Стјепана види: L. Thalloczy, *Istraživanja o postanku* 3–5; В. Ћоровић, *Територијални развој*, 33; Ј. Мрغيћ-Радојчић, *Доњу Крају*, 45–49; Иста, *Rethinking the territorial*, 57.

територијом коју је некад држао његов отац а и преко тога, бан Стјепан II одмах се окренуо освајању нових територија, које до тада нису никад улазиле у састав босанске државе. Правац освајања ишао је на југ, ка јадранској обали. До 1324. године босанска војска заузела је на рачун српске државе област Крајине,⁹² појас земљишта уз јадранску обалу од Неретве до Цетине. У прољеће 1326. године бан Стјепан II упао је у Хумску земљу и заузео долину Неретве.⁹³ Овим освајањем Босна је први пут изашла на море, наставивши се у залеђу јадранских комуна и ставивши под своју контролу важан трговачки пут који је долином Неретве ишао у унутрашњост.⁹⁴ За вријеме бана Стјепана II Крајина и десна обала Неретве више нису долазиле у питање.⁹⁵

Западна граница Босне није помјерена само Стјепановим освајањем у долини Неретве, већ и директним продором у правцу југозапада, према угарској територији у Хрватској и Далмацији. Почетком четрдесетих година XIV

⁹² Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 28.

⁹³ У рату против Бранивојевића имао је савезништво Дубровника. За само неколико мјесеци браћа Бранивојевићи били су потучени. Савезници су подијелили освојену територију, тако да је босански бан за себе задржао западни Хум и долину Неретве са њеним ушћем, а Дубровчани су узели Стон са Пељешцем. Под контролом босанског владара нашао се и трг Дријева: С. Мишић, *Хумска земља*, 57–58; Исти, *Стон и Пељешац*, 27–29, 31.

⁹⁴ С. Мишић, *Стон и Пељешац*, 31.

⁹⁵ Са осталим областима није било тако. Примјетно је колебање међу хумском властелом у источном Хуму током тридесетих и четрдесетих година XIV вијека и тек по смрти цара Душана босански краљ се заиста учврстио у долини Неретве, док ће области источног Хума још и у сљедећем периоду бити угрожаване од стране крупнијих српских феудалаца. Питање Стона и Пељешца ријешено је на већ познат начин уступањем Дубровнику. М. Благојевић, *Србија у доба Немањића. Од кнежевине до Царства: 1168–1371*, Београд 1989, 143–144; Ј. Мијушковић, *Хумска властелска породица Санковића*, ИЧ 11 (1961) 17–54; С. Мишић, *Стон и Пељешац*, 29–31.

вијека бан Стјепан II учествоваће као угарски вазал у сукобима угарског краља Лудовика I и Венеције око власти над далматинским градовима. Као заступник угарског краља, бан Стјепан II је учествовао у експедицији против Нелипчеве удовице Владиславе 1345. године и у рату и преговорима вођеним са Венецијом за вријеме млетачке опсаде Задра 1346. године, која се завршила побједом Републике Св. Марка. Босански бан је такође био у отвореном сукобу са Младеном III Шубићем, који је подржавао Венецију у овом сукобу, док је Стјепан II радио у корист угарског краља. Ови догађаји говоре да је бан Стјепан водио активну политику у далматинском приморју. Њу осликавају и вијести о његовом самосталном иступању током поменутих преговора за мир са Венецијом из којих се види да је босански бан радио и изван овлашћења која је имао од угарског краља.⁹⁶ Шта је давало босанском бану основ за овакво иступање у далматинском приморју? Свакако узимање Крајине и његов продор у Хумску земљу и излазак Босне на море у овом дијелу јадранске обале. Међутим, на још једном правцу власт босанског бана приближила се обалама Јадранског мора и учинила га фактором са којим рачуна и Венеција. Млетачка Република није одбила позив босанског бана да посредује за измирење Босне и Србије и преговарала је о могућем савезу са обје земље⁹⁷. Република Св. Марка очигледно је била заинтересована за добре односе са баном Босне и сматрала га важним фактором у одржавању својих интереса у Далмацији. Заузимање Крајине и других дијелова Хумске земље и држање, барем привремено, Стона и Пељешца свакако су утицали на овакав став Млетачке Републике. Али

⁹⁶ С. Ћирковић, *Историја Босне*, 116–117; Б. Храбак, *Венеција и босанска држава* у: Из старије прошлости Босне и Херцеговине III, Београд 2004, 19–26.

⁹⁷ Више о томе, у: С. Ћирковић, *Историја Босне*, 116–120.

је једнако важну улогу одиграло ширење власти бана Стјепана II над босанским крашким пољима која се простиру до динарског планинског вијенца. То га је довело у непосредно залеђе далматинских градова, који су се налазили у сфери интереса и Венеције и угарско-хрватског краља.

У науци се дуго вјеровало да се вијест о овом освајању бана Стјепана крије иза појаве имена „Завршја“ у његовој повељи из 1332. године којом склапа уговор са Дубровником у вези међусобних спорова.⁹⁸ Ово је једини помен Завршја у сачуваним изворима, иза ког се имена, вјеровало се, крију три крашка поља: Ливањско, Гламочко и Дувањско⁹⁹. Вјеровало се, сходно овоме, да је бан Стјепан најдаље ове 1332. године задобио те територије. Данас је познато да се вијест из ове повеље не односи на Гламочко, Дувањско, Ливањско и Купрешко поље о којима је ријеч.¹⁰⁰

Извори свједоче да је једно од југозападних босанских крашких поља сигурно крајем двадесетих година XIV вијека било у саставу босанске државе. У повељи бана Стјепана II великом кнезу Гргуру Стипанићу помињу

⁹⁸ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I/1*, 43; Р. Поповић, *Повеља бана Стјепана II*, 37.

⁹⁹ В. Ћоровић, *Територијални развој*, 33; С. Ћирковић, *Историја Босне*, 88;

¹⁰⁰ Још 1979. године М. Благојевић исправио је ову грешку и утврдио гдје је заиста лежало босанско Завршје и какав је био карактер ове краткотрајне територијално административне босанске јединице (М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 129-144). Завршје се у кратком периоду XIV вијека јавља као заједнички географски појам за четири сјеверне босанске жупе, Земуник, Соли, Усору и Треботић, са њиховим ужим и ширим подручјем. Појава Завршја била је само етапа у процесу окупљања жупа у веће управно-територијалне цјелине; ускоро се жупа Земуник нашла у оквиру земље Доњи Краји, а преостале три жупе у оквиру земље Усоре.

се свједоци „от Дувна“¹⁰¹. Повеља је датирана у 1329/30 годину те би то био *terminus ante quem non* за успостављање власти босанског бана у Дувну. Мало је вјероватно да је Стјепан II успоставио своју власт над Дувном и ту се зауставио. Пут из Дувањског поља води у Купрешко (које се заправо налази на путу из центра Босне ка Дувну), Гламочко и Ливањско, и заједно она чине логичну географску и политичку цјелину, те би се дало претпоставити да је успостављање босанске власти у Дувну праћено истим у Купресу, Ливну и Гламочу.

Када се, дакле, ово одиграло? Непосредни изворни подаци недостају, али неколико посредних указују да су се крупни догађаји одиграли током двадесетих година XIV вијека на подручју ових крашких жупа и њиховог непосредног далматинског сусједства и да су они довели до новог проширења босанске територије. Евидентно је да су у овим догађајима значајну улогу одиграли припадници властеоског рода *Миховиловића* из Ливна. Миховиловићи се помињу 1322. године као присутни на сабору хрватске господе, које је позвао хрватско-приморски бан Младен Шубић, да од њих затражи помоћ у свом сукобу са далматинским градовима. Међу присутнима тада се јављају „*filiu Mihovilovich de Clivuna*“. Миховиловићи су овом приликом, као и Курјаковићи, Хрватинићи и кнез Нелипац, одбили помоћ бану Младену и ушли у лигу против њега наставши се у истом табору у ком и босански бан Стјепан II.¹⁰² Двије године касније, 1324. кнез Јурај Миховиловић подржао је кнеза Нелипца у његовом сукобу са дотадашњим савезником Јурјем II Шубићем и борио се против овог посљедњег у бици код Книна у јуну 1324. године. У

¹⁰¹ Ј. Мрغيћ-Радочић, *Повеља бана Стјепана*, 19–33; М. Благојевић, *Босанско Завршје*, 131.

¹⁰² F. Šišić, *Miha Madijev de Barbansis*, 30–31; V. Klaić, *Građa za topografiju*, 17.

овом сукобу босански бан Стјепан II био је противник кнеза Нелипца, који му је одузео град Висући, и остаће до краја са њим у лошим односима.¹⁰³ Јурај Миховиловић нашао се дакле 1324. међу непријатељима Стјепана II Котроманића. Убрзо након ових догађаја Јурју Миховиловићу се губи траг.¹⁰⁴ Други чланови ове куће се јављају у каснијим изворима, али у области Врлике на горњој Цетини, из чега се види да су се иселили из Ливна добивши посједе у далматинском залеђу.¹⁰⁵ Из свега реченог би се стога могло закључити да је властеоски род Миховиловића из Ливна, који се до 1322. године покораво хрватским Шубићима, првобитно нашао потребним да сарађује са босанским баном Стјепаном II у циљу остварења заједничког интереса, а то је потискивање Младена II Шубића, због чега се налазе у истом савезничком табору током борби 1322. године. Међутим, амбиције босанског владара су се ускоро сукобиле са интересима ове властеоске

¹⁰³ F. Šišić, *Miha Madijev de Barbansis*, 41; S. Gunjača, *Tiniensia archaeologica-historica-topographica* 2, 39, 42: аутор вјерује да је постојао договор између Јурја II Шубића, кнеза Нелипца и осталих савезника који су били против бана Младена Шубића 1322. године о томе да се банска част обезбједи након протјеривања бана Младена управо његовом брату Јурју II. Овај савез издао је кнез Нелипац, који је за себе задржао банско сједиште Книн, што је довело до сукоба Јурја II Шубића и кнеза Нелипца.

¹⁰⁴ Срећемо га са титулом војводе у трогирским документима из 1326. године, које нам цитира И. Луцић у свом дјелу, као савезника кнеза Нелипца, сукобљеног са баном угарског краља, кога подржава босански владар Стјепан II. Послије тога нема му више помена: I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru* I, 442–443. Види поглавље о *Властели Западних страна* у овом раду.

¹⁰⁵ Браћа Јурја Миховиловића и неки од његових рођака отишли су из Ливна и добили посједе из заоставштине Шубића, у жупи Врлика на горњој Цетини. И касније се помињу они и њихови насљедници као хрватска властела: V. Klaić, *Grada za topografiju*, 24; P. Anđelić, *Povelja kralja Dabiše*, 137–139; Ђ. Тошић, *Двије повеље босанског краља Стјепана Дабеше*, 14–15.

породице. Као кључна година чини се 1324. Тада долази до разлаза некадашњих савезника. Нашавши се између босанског бана са једне и кнеза Нелипца са друге стране, Јурај Миховиловић определио се за табор кнеза Нелипца а против босанског бана. Разлог томе лако би могао лежати у амбицијама које је босански бан испољио, односно у претензијама које је Стјепан II истакао у односу на територију ливањске жупе у којој су Миховиловићи имали своје посједе. Ове претензије нису биле ограничене на ливањску жупу већ су укључивале и преостале три крашке жупе југозападно од тадашње босанске државе. Њихово укључивање у оквир Босне било је дио шире акције бана Стјепана II усмјерене на приближавање јадранској обали. Крајем ове кључне 1324. године, босански бан продро је у Крајину а ускоро је услиједило освајање територија у долини Неретве. Пут којим је босанска војска избила на обалу Крајине вјероватно је водио преко територије крашких жупа стављених под босанску власт непосредно прије тога. Посматрано у овом контексту, припајање жупа Гламоч, Купрес, Ливно и Дувно било је увод, неопходан корак осигуравања залеђа босанској војсци и територијалне везе са средиштем Босне прије него се приступило освајању на рачун српске државе у Приморју. У контексту тих догађаја треба посматрати и опредјељивање војводе Јурја Миховиловића за непријатеље босанског бана 1324. године, његову сарадњу са Нелипцем током 1326. године као и његов нестанак из извора послје тога.

Из горе наведених разлога може се претпоставити да је Гламочко, Купреско, Дувањско и Ливањско поље Босни прикључио босански бан Стјепан II Котроманић у првим годинама своје самосталне владавине, вјероватно непосредно прије предузимања акције за прикључивање

Крајине (крајем 1324. године) и области у долини Неретве (1326. године) босанској држави.¹⁰⁶

Да ли је бан Стјепан II послје освајања територије каснијих Западних страна вјеровало да може у овом правцу напредовати и даље, против свог непријатеља кнеза Нелипца, тешко је процјењивати са садашњим стањем извора. Између 1337. и 1340. године дошло је до рата између њих. Сваку даљну акцију у овом правцу босанском бану препријечио је сам нови угарски краљ Лудовик I (1342–1382), који од почетка своје владавине показује намјеру за сузбијањем самовољних иступања својих вазала. Кнез Нелипац умро је непоражен 1343. године.¹⁰⁷ Његовог сина покорио је Лудовик I уз помоћ управо босанског бана. И сам бан Стјепан II показао је још једном своје амбиције у вријеме поменутих догађаја приликом сукоба Угарске и Венеције око Задра 1346. године, али оне нису отишле даље од преговора, јер би све друго одвело у сукоб са угарским краљем.¹⁰⁸

Освајања бана Стјепана II Котроманића помјерила су границе средњовјековне босанске државе далеко од матичне „земље“ Босне. Територија Босне је скоро удвостручена а њене границе доведене до три велике ријеке: Саве, Дрине, Цетине и до мора.¹⁰⁹ Планина Динара и ри-

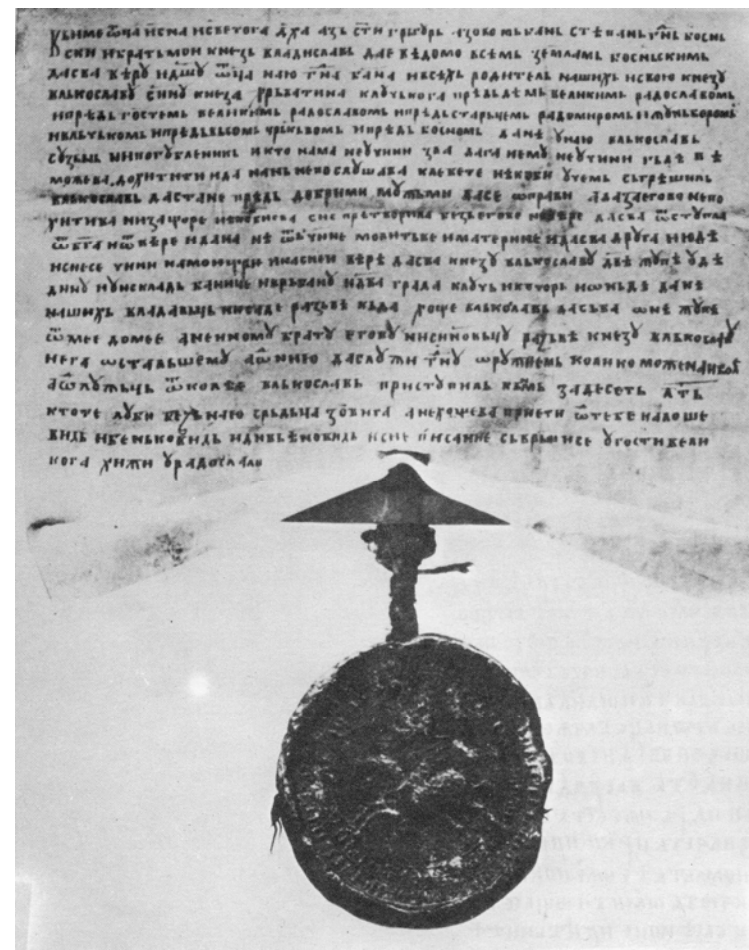
¹⁰⁶ На овом подручју није се све смирило ни брзо ни лако. У области Хума биће борби са српском војском још неколико година, а сарађивање ливањског војводе Јурја Миховиловића са кнезом Нелипцем против босанског бана још 1326. године (у којим је борбама вјероватно и погинуо) указује да се ни овдје ситуација није одмах смирила и босанска власт је бар неко вријеме и овдје морала бити нестабилна.

¹⁰⁷ S. Gunjača, *Tiniensia archaeologica-historica-topographica* 2, 42; С. Ђирковић, *Историја Босне*, 114–116.

¹⁰⁸ С. Ђирковић, *Историја Босне*, 116–117.

¹⁰⁹ В. Ђоровић, *Територијални развој*, 36.

јека Цетина постале су босанска граница са Хрватском, тачније Угарском, на југозападу.

Повеља бана Стјепана Котроманића
кнезу Вукосаву Хрватинићу, око 1323. године
(Петар Ђорђевић, *Историја српске ћирилице*, Београд, 1971)